

Feminist Kuram ve Toplumsal Gerçeklik: Köktenci Bir Eleştiri

Feminist Theory and Social Reality: A Fundamental Critique

Hazal Yürüklü*

Öne Çıkanlar:

- Feminizmin toplumsal uyum süreci köktenci bir yaklaşımla ele alınmıştır.
- Feminist teorinin yapısal sorunları eleştirel biçimde tartışılmaktadır.
- Kadın haklarının marjinalleşmesine karşı çözüm odaklı bir yaklaşım sunulmuştur.
- Venn diyagramı aracılığıyla, feminist kuramın gelişimine katkı sunan, özgün bir kuramsal çerçeve önerilmektedir.

Öz: Feminizmin toplumsal uyum süreci, beklenen başarıyı elde edebilmiş midir? Feminizmin bugün bulunduğu konumun anlaşılır olması adına bu soru önemli bir noktada konumlanmaktadır. Kadının toplumsal konumunun sorgulanması ve ardından örgütlü hareketlerin meydana gelmesi, birinci dalga feminist hareketin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kadınların tarihi mücadelesi feminizm başlığı altında gelişim gösterirken, yeni sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Kaleme alınan araştırma makalesi, feminizmin toplumsal uyum sürecinde karşılaşılan sorunları hem feminist teori hem de toplum perspektiften değerlendirirken, sorunların kökenine inerek çözüm önerileri sunmaktadır. Feminist teori, köktenci bir bakış açısı ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Hem kadınların hak mücadelesinin hem de feminist teorinin daha anlaşılır kılınması adına temel sorunlar belirgin hale getirilmiştir. Çalışmada, eleştirel teorik çerçeve ve eleştirel söylem analizi yöntemleri benimsenmiş, sorunların anlaşılır kılınması adına yazarın hazırladığı venn diyagramı ile kuramın teorik sorunları görselleştirilmiş ve tartışmaya sunulmuştur. Cinsiyete dayalı ayrımlardan kaçınan araştırma makalesi, feminist kuramın gelişimine katkı sunmayı hedeflerken, kadın haklarının marjinalleştirilmesini engellemek adına çözüm odaklı bir yaklaşım benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kadın Hakları, Eleştirel Analiz, Toplum, Kültür.

Highlights:

- The process of integrating feminism into society has been approached from a radical perspective.
- The structural problems of feminist theory are discussed in a critical manner.
- A solution-oriented approach has been proposed against the marginalization of women's rights.
- Through a Venn diagram, an original theoretical framework contributing to the development of feminist theory is proposed.

Abstract: Has the social adaptation process of feminism achieved the expected success? This question is an important point in understanding the position of feminism today. The questioning of the social position

*Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazalyuruklu@hotmail.com.
ORCID: 0000-0002-6517-0911.

of women and the subsequent emergence of organized movements paved the way for the emergence of the first wave feminist movement. While the historical struggle of women has developed under the title of feminism, it has also faced new problems. This research article evaluates the problems encountered in the social adaptation process of feminism from the perspective of both feminist theory and society, and proposes solutions by going to the root of the problems. Feminist theory is evaluated from a fundamentalist perspective. In order to make both the struggle for women's rights and feminist theory more comprehensible, the main problems are clarified. In the study, critical theoretical framework and critical discourse analysis methods are adopted, and the theoretical problems of the theory are visualized and presented for discussion with the venn diagram prepared by the author in order to make the problems understandable. Avoiding gender-based distinctions, the research article aims to contribute to the development of feminist theory and adopts a solution-oriented approach to prevent the marginalization of women's rights.

Keywords: Feminism, Women's Rights, Critical Analysis, Society, Culture.

Summary

This research paper critically examines the integration process of feminist theory into societal structures, focusing on whether feminism has achieved the transformative impact it initially aspired to. At the core of this inquiry lies a fundamental question: Has feminism, as a socio-political and ideological movement, successfully aligned with the broader societal dynamics, or has it faced structural and theoretical limitations that have impeded its full realization?

The study begins by emphasizing the historical divergence between the general human struggle for existence and the specific existential struggle of women. While modern humans have predominantly grappled with nature and their internal development, women have simultaneously contended with socially constructed norms and institutionalized gender roles. With the transition from nomadic to settled societies, the division of labor and the construction of gendered roles became more pronounced, assigning women a subordinate position that would persist for centuries. This unequal positioning necessitated the emergence of organized feminist movements, particularly the first wave, which marked a critical moment in women's historical pursuit of equality.

From this historical trajectory, the study transitions into a theoretical examination. Feminist theory is explored not as a monolithic entity, but as a dynamic and multifaceted discourse that seeks to interpret, challenge, and reconstruct the social order from a gender-conscious perspective. However, this diversity has also led to theoretical inconsistencies, internal contradictions, and exclusions—particularly in terms of class, race, and cultural diversity. The research employs a radical critical lens to identify and address the limitations within feminist discourse, aiming to render the core issues more visible and thus, more approachable for reform.

To this end, the study adopts a critical theoretical framework and critical discourse analysis to scrutinize how feminist theory constructs and reinforces narratives around femininity, masculinity, and gender identity. These methodological tools are employed to unpack the implicit power structures within feminist discourses and examine how such narratives shape the construction of subjectivity and gendered meaning within society. Furthermore, the study pays close attention to intersectionality, emphasizing how mainstream feminist perspectives often rooted in white, Western experiences have overlooked local and culturally embedded values.

The paper also contributes a visual representation of theoretical tensions through a Venn diagram designed by the author, facilitating a clearer understanding of overlapping and conflicting domains within feminist theory. This diagram is not merely illustrative but analytical, mapping out the core issues in an accessible and systematic format.

In contrast to approaches that unintentionally perpetuate gendered separations or marginalize certain female experiences, this study maintains a solution-oriented, inclusive perspective. It aims to contribute constructively to the advancement of feminist theory by highlighting both its strengths and its areas in need of reform. Notably, the research resists a reductionist view of gender dynamics, advocating instead for a nuanced, culturally sensitive, and intersectionally aware feminist discourse.

Ultimately, the paper concludes that while feminism has made significant strides in advocating for women's rights and reconfiguring societal norms, it must continuously reevaluate its own theoretical foundations to remain relevant, inclusive, and transformative. By acknowledging its internal limitations and embracing diverse experiences, feminist theory can better align with the complex realities of contemporary society.

Giriş

İnsanın varoluş mücadelesi ile kadının varoluş mücadelesi arasında tarihsel açıdan belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Modern insana (*homo sapiens*) dönüşüm sürecinde, birey doğal yaşama adapte olma ve bilişsel yetilerini geliştirme çabası içinde olmuş, bu süreçte mücadelesini doğrudan doğaya ve kendisine karşı vermiştir (Diamond 2018, 34). Ancak, modern insanın gelişim aşamaları genel insanlık tarihi bağlamında ilerlerken, kadının varoluş mücadelesi çok katmanlı bir yapı sergilemiş ve yalnızca doğaya karşı değil, toplumsal normlara karşı da bir direnç sürecine girmiştir. Toplumsal yaşamın yerleşik hale gelmesiyle birlikte cinsiyetler arası farklılıklar ve görev dağılımları daha belirgin hâle gelmiş, başlangıçta soyut düzeyde şekillenen toplumsal roller zamanla somut kimlikler kazanmıştır. Bu süreç, kadının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde

yeniden konumlandırıldığı ve toplumsal yapı içerisinde farklı roller üstlendiği bir dönüşümü beraberinde getirmiştir (Mead 1977, 50-51).

Feminist kuram, kadınların verdiği mücadeleyi ideolojik, politik ve toplumsal olarak farklı pencerelerden şekillendirme amacı taşımıştır. Bu durum, kadın haklarının feminist çatı altında birleşmesi sürecinde çeşitli zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, feminist kuramın kadın haklarını temsil etme motivasyonunun toplumsal düzeyde nasıl karşılık bulduğu sorusu önemli bir tartışma konusu olmaktadır. Kaleme alınan araştırma makalesi önemini bu noktada göstermektedir ve feminist kuramın kadın haklarını bünyesinde barındırma girişiminin, toplumsal tekabül sürecini eleştirel perspektiften değerlendirilmesini gerekli görmüştür.

Metodoloji

Kaleme alınan araştırma eserlerde feminist kuramın eleştirel yönünde eksiklikler olduğu tespit edilirken¹ mevcut eksikliğin giderilmesi adına köktenci bir çalışmanın yer almadığı görülmektedir.

Literatür taraması sonucunda elde edilen verilerle feminist kuramın hem teorik hem de pratik anlamdaki sınırlılıklarını ortaya koyarak, kuramın daha kapsayıcı ve eleştirel bir bakış açısıyla ilerlemesi gerektiği noktasına dikkat çekilecektir. Feminist kuramın genellikle sınıfsal, kültürel ve coğrafi çeşitliliği göz ardı etme eğilimini eleştiren, eleştirel teorik çerçeve (critical theoretical framework) (Sandra 2004) feminist teorinin evrensel kadınlık ve/veya batı merkezli feminizm perspektifinden çıkma girişimlerini sorgulayacak ve yerel deneyimlerin daha fazla dikkate alınması gerektiğini vurgulayacaktır.

Eleştirel söylem analizi ile (Norman 1989; Deborah vd. 2001) feminist teorinin kadınlık ve erkeklik üzerine kurduğu söylemleri, bu söylemlerin öznenin inşasında nasıl işlediği ve toplumsal cinsiyetin anlamlarını nasıl biçimlendirdiği analiz edilecektir. Ayrıca, feminist kuramın belirli toplumsal gruplar üzerindeki etkisi, örneğin beyaz kadınlık ve siyah feminizm arasındaki farklar analiz edilecek ve teorilerin kapsayıcı olma iddiaları sorgulanacaktır. Bu çalışmanın amacı, feminist kuramı eleştirel bir bakış açısıyla analiz etmek ve kuramın sınırlılıklarını ve güçlü yönlerini tartışmaktır. Yazar tarafından hazırlanan venn diyagramı aracılığıyla kavramın sorunsal formülleştirilip anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır. Feminist teoriyi başlangıcından bugüne dek köktenci bir bakış açısı ile analiz etmeyi hedefleyen araştırma makalesi, feminist kuramı eleştirirken etik değerler konusunda hassasiyetini korumuş, cinsiyete dayalı ayrışmalara yer vermeden, kuramın gelişimi adına çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Feminist Kuramın Tarihine Kısa Bir Bakış: Kökenlerden Günümüze Dönüşüm

Kadınların mücadelesinin feminist hareketle başladığını söylemek, tarihi tam olarak yansıtmayabilir. Bu nedenle, kadınların tarihi mücadelesi yerine feminist hareketin tarihsel süreci ele alınacak ve bu süreç, kadın hareketleriyle doğrudan ilişkilendirilmek yerine, bağımsız bir olgu olarak değerlendirilecektir. Bu yaklaşım, feminist kuramın gelişimini ve toplumsal etkilerini anlamaya olanak tanırken, kuramın tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğini ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesiyle olan bağlantılarını daha derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Feminist teori, temel olarak dört dalga halinde analiz edilebilir. Yayımlanan çalışmalarda sıklıkla ikinci dalga feminizm üzerinde durulduğu görülse de (Fraser 2013, 241) kaleme alınan araştırma makalesinde, feminizmin genel tarihsel süreci üzerinde durulacaktır.

Birinci dalga feminizm on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başlarında esas olarak kadınların oy hakkı gibi temel vatandaşlık hakları için verdiği mücadeleyi kapsıyor. Bu dönemde kadınların politik, sosyal ve ekonomik eşitlik talepleri ön plana çıkmıştır. Özellikle batı dünyasında, kadınların seçimlerde söz sahibi olması için verilen mücadeleler bu dalganın özünü oluşturuyor (Cady 1848). Birinci dalga feminizm genel itibarıyla, oy hakkı, eğitimde eşitlik, iş gücüne katılım ve hukuki eşitlik gibi başlıklar etrafında şekillendi ve daha kapsamlı belirtmek gerekirse temel insani haklar talep edildi.

On dokuzuncu yüzyılda az sayıda kadın, örgütsel yetenekleriyle feminist bir kamusal kimlik oluşturdu. Bazıları kendi cinslerinin davasını savunurken insan haklarına başvurdu, bazıları dinsel muhaliflikle öne çıktı. Hukuktaki değişimler sonunda kadınlara kabul edilen sivil bir statü verdi. Kadınların oy hakkını savunanlar yeni bir siyasal kimliğe yöneldiler. Cinselliği kuşatan sessizliği kırarak yeni bir ahlakı savundular. İşlere ulaşma uğruna mücadeleleri mali bağımsızlığa ulaşmak için gerekli temeli atıldı. (Duby ve Perrot 2005, 449).

İkinci dalga feminist hareket yalnızca hukuki eşitlik değil, aynı zamanda toplumsal normların ve cinsiyet rollerinin sorgulanmaya başladığı dönemi temsil ediyor. 1960 ile 1980 yılları arasında gerçekleştiğini söylemenin mümkün olduğu ikinci dalga feminist hareket, cinsel özgürlük, kürtaj hakları ve aile içindeki güç dinamikleri gibi konular ile ön plana çıkıyor. Fransız yazar ve feminist filozof Simone de Beauvoir (1908-1986) ile Amerikalı yazar ve feminist Betty Friedan (1921-2006) gibi isimlerin ön plana çıktığı dönemde “kadın doğulmaz, kadın olunur.” (Beauvoir 2010; Friedan 2022) gibi dönemin şartlarına göre marjinal fikirler ön plana çıkmaya başlamıştır. 1981 yılında ise Fransız yazar ve feminist Monique Witting (1935-2003) kaleme aldığı *One is Not Born a Woman* (Witting 1993) adlı çalışması ile feminist harekete yeni bir boyut kazandırdı. Yazarların kaleme aldığı eserler ile dönüşüm geçiren ikinci dalga feminist hareketin,

başlangıç taleplerinden zaman içinde uzaklaştığı ve toplumla arasındaki uçurumun açılmaya başlandığı bir döneme denk gelinmektedir.

Bu dönemin radikal feminist düşünürlerinden Shulamith Firestone'un (1945-2012) 1970 tarihli *Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrim Davası* (The Dialectic of Sex: The case for Feminist Revolution) eseri, ikinci dalga feminizmin teorik derinliğini önemli ölçüde arttırmıştır. Firestone, kadının ataerkil düzen içerisinde baskılanmasını biyolojik annelikle ilişkilendirir ve kadının üreme teknolojileri aracılığıyla bu sorumluluktan kurtulmasının mümkün olduğundan bahseder (Firestone 1993). Bu radikal görüş, kadınların biyolojik sorumlulukları ile alakalı yeni bir pencere açarken, dönemin feminist tartışmalarına da yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu dönemde öne çıkan bir diğer önemli isim ise İngiliz sosyolog Ann Oakley'dir. Oakley, özellikle 1970'lerde kadınların ev içi sorumlulukları ve annelik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. *Ev Kadınlığının Sosyolojisi* (The Sociology of Housework) ve *Becoming a Mother* isimli eserlerinde, ev işinin önemsiz görülmesini eleştirmiş, ev işinin de bir 'iş' olarak tanınması gerektiğini savunmuştur (Oakley 1976, 1980). Oakley'in (1976), biyolojik farklılıklardan ziyade toplumun cinsiyet rollerini şekillendirdiği görüşü feminist teorinin temel taşlarından biri olurken kendisinden sonra gelen dalgaları da büyük oranda etkilemiştir.

Üçüncü dalga feminizm ise geçiş dönemi olarak adlandırmanın mümkün olduğu bir zaman dilimine tekabül etmektedir. 1990 ile 2000 yılları arasında meydana gelen feminist hareket, daha çok çok kültürlülük, kimlik politikaları ve özgürlük anlayışının çeşitlenmesi ve sorgulanması üzerine odaklandı. Bu dönemde ırk, sınıf, cinsel yönelim ve beden imgesi gibi faktörlerin, kadınların üzerindeki etkisi daha çok tartışılmaya başlandı. Amerikalı postyapısalcı feminist felsefeci Judith Butler'ın bu döneme şekil verdiğini söylemek uygun düşecektir. Nitekim *Cinsiyet Belası* isimli eseri ile cinsiyet kavramını toplumsal bağlamda tartışmaya açtığı gibi Beauvoir'ın "kadın olunur." görüşünü de geliştirmiştir demek mümkün (Butler 2014).

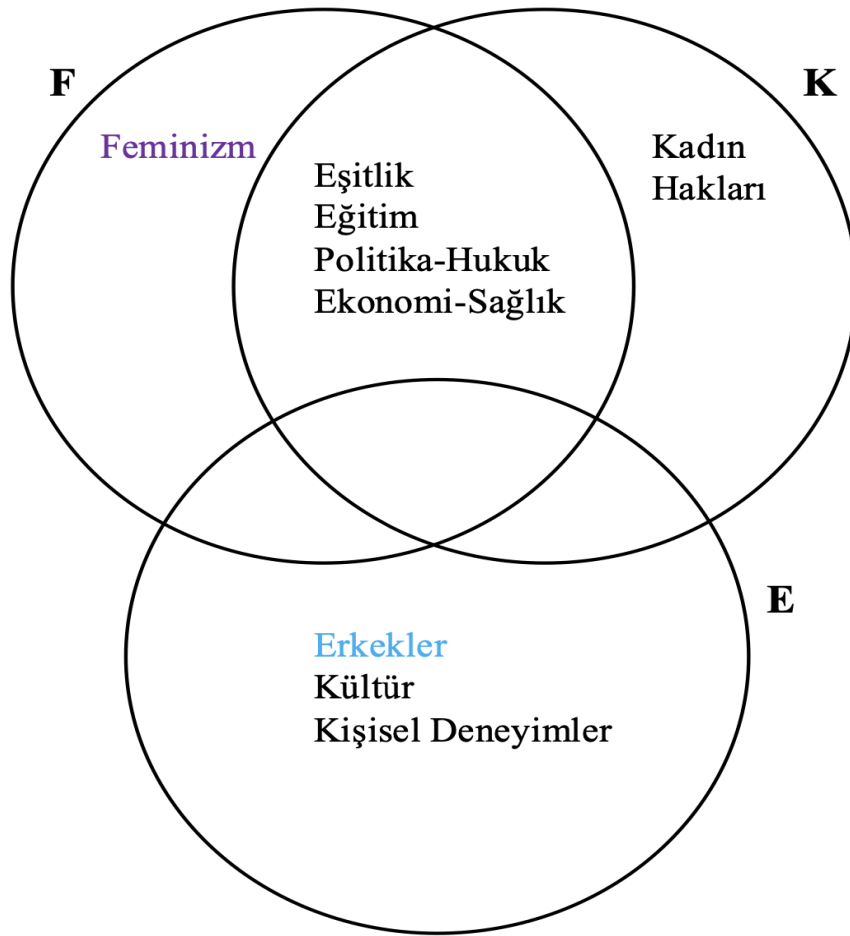
Araştırma makalesinin şekillenmesinde önemli bir etken olan dördüncü dalga feminizm 2010'larda başlayıp günümüzde halen devam eden hareketi temsil etmektedir. Dördüncü dalga feminizm, teknolojinin gelişimi ile beraber kitle iletişim araçlarının ve sosyal medya platformlarının etkin olarak kullanıldığı bir dönemde gelişim göstermiştir. Dolayısıyla dijital araçlarla hem kadın haklarının hem de kadınların yeniden şekil aldığı bir dönem başlamıştır. Bu dönemin öne çıkan birçok ismi olsa da Amerikalı yazar Roxane Gay ve Nijeryalı feminist aktivist Chimamanda Ngozi Adichie öne çıkan isimler arasında yer almaktadır (Gay 2014; Adichie 2014).

İlk dalga feminist hareketten günümüze dek feminist teorinin kısa tarihçesine değinilmiştir. Çalışmanın temelini feminist teorinin tarihi gelişimi oluşturmadığı için derin analizler yerine genel

değerlendirme tercih edilmiştir. Fakat ilk bölüm adına söylemenin mümkün olduğu görüş: feminist hareket dört dalgaının tümünde de sistemli olmamasının olumsuz yansımaları görmüştür. Zaman içinde sistemli hale gelmesi beklenen feminist kuramın teorik yapısının geçirdiği değişimler ve her dönemde yeniden yorumlanması ile hem bilimsel hem de toplumsal zemini zayıf kalmıştır. “Akla gelebilecek her türlü fay hattının yanı sıra feministler arasındaki (kadınlar arasındaki demeye hiç gerek yok) acı verici parçalanma, 'kadın' kavramını ele avuca sığmaz bir niteliğe büründürmüş, kadınların birbirleri üzerinde kurdukları tahakküm matrisinin bir bahanesine dönüştürmüştür” (Haraway 2006, 16).

Feminizmin Kapsayıcılık İddiası ve Toplumsal Gerçeklik

Kaleme alınan araştırma makalesinin ikinci bölümü, venn diyagramı üzerinden formüle edilip açıklanacaktır. Bilimsel zeminin güçlendirilmesi adına matematik ve sosyal bilimlerin müşterek katkılarından faydalanılacaktır.

Şekil.1:

Venn Şeması (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Matematiksel gösterim: $E - (F \cap K) = (E - F) \cup (E - K)$

$$E - (F \cap K)$$

Mantıksal Doğrulama:

1. $F \cap K$, F ve K kümelerinin ortak elemanlarını içerir.
2. $E - (F \cap K)$, E kümesinin $F \cap K$ 'daki elemanları dışındaki tüm elemanları içerir.
3. $(E - F) \cup (E - K)$, E'nin F ve K kümelerinde olmayan elemanlarını bir araya getirir.

Feminizm (F kümesi) ve kadın hakları (K kümesi) eşitlik/eğitim/politika-hukuk/ekonomi-sağlık kavramları (elemanları) ile kesişirken erkekler/kültür ve kişisel deneyimler kavramları (elemanları) kesişim kümesinin dışında kalmıştır. Feminizmin E kümesi içinde yer alan üç kavramı dışarıda bırakması, kuramın toplumsal zeminini zayıflatmış ve bilimsel terminolojisinin de eksik ve kısmen hatalı gelişim göstermesine sebebiyet vermiştir. E kümesinin dışarıda kalması, F ve K kümelerinin kesişimini fonksiyonellik açısından sınırlı hale getirmiştir.

Diyagramda yer alan en kapsamlı kavram kuşkusuz kültür kavramıdır. Antropolojinin kurucusu, Britanyalı antropolog Edward Burnett Tylor (1832-1917) Primitive Culture (1871, 1) adlı eserinde kültürü şu sözleri ile açıklamaktadır: “Kültür ya da uygarlık, en geniş etnografik anlamıyla bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenekler ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer tüm yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.”ⁱⁱ

Kültür ve insan arasında yumurta-tavuk hikayesine benzer bir ilişki vardır. İnsan kültürü inşa ettiği gibi kültür de insanı şekillendirebilmektedir. İnsanla ilgili her kavram kültürel bağlamda değerlendirildiği gibi, kültüre dair her unsur da toplumsal yapının içinde yer almaktadır. Toplumların siyasal düzeni dahi kültürel gelişim doğrultusunda biçimlenmektedir. Kültür ve feminizm arasındaki ilişkiye daha sonra değinilecektir fakat bu noktada vurgulanması gereken mesele, kültür ve insanın ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğudur.

Feminist kuramın temel dinamiklerinden bir diğeri ise eşitlik ilkesidir. Fakat eşitlik ilkesi ile ilgili çeşitli yorumlar bulunduğu gibi eşitliğin kim tarafından ne şekilde sağlanacağı da önemli bir tartışma konusudur. Çalışmanın bu kısmında eşitlik göreceli bir kavram olarak yer edinecektir. Kavramın genel tanımlarından biri adına Yunan filozof Aristoteles'e (MÖ 384- MÖ 322) başvurulduğunda düşünürün adalet ve eşitlik kavramlarını aynı pencereden değerlendirdiğine tanık olunmaktadır:

Ancak adaletsiz olan kişi, tıpkı haksızlık gibi, eşitliği ihlal eder, o halde eşit olmayanlar arasında açıkça bir ortalama da vardır. Bu eşitliktir. Çünkü her eylemde, bir fazlalık ve bir eksiklik varsa, bir eşitlik de vardır. O zaman eğer haksızlık eşitsizse, adalet eşitliktir ki bu da her birey için açık bir

şekilde anlaşılabilir. Ancak eşitlik bir ortalama olduğuna göre, o zaman adalet de bir ortalama değildirⁱⁱⁱ (Aristoteles 1911, 95).

İngiliz filozof John Locke (1632-1704) “bütün insanlar doğa gereği eşittir.” (2013, 64) yorumunda bulunurken, Fransız siyasetçi ve tarihçi Alexis de Tocqueville (1805-1859) “Şimdiye kadar toplumun bölündüğü tüm sınıfların refahı ve gelişimi için eşit derecede elverişli olan hiçbir politik biçim keşfedilmemiştir”^{iv} (Tocqueville 2002, 266) değerlendirmesinde bulunmuştur. Üç farklı dönem ve kültürde yaşamış düşünürlerin görüşleri ışığında eşitlik adına yapılabilecek en kapsamlı yorumlardan biri; insanın doğası gereği eşit fakat politik ve toplumsal düzen gereği eşitsiz olduğudur. Cinsiyete dayalı eşitsizlik durumları göz ardı edildiği takdirde de toplum içinde katmanlar arası eşitlik sağlanmadığını görmek mümkün fakat cinsiyet merkezli ayrışmalar belirgin meydana geldiğinden, gelir eşitsizliğine benzer bir sonuç sunarak toplum içinde somut bir problem olarak görünür hale gelmektedir.

Feminist Kuram: Eşitlik İlkesi ve Kadın Hakları

Feminist teorinin eşitlik ilkesini tamamlayan temel kavramlardan biri de kadın haklarıdır. Ancak kavramın tartışmalı olduğunu belirtmek mümkün; zira insan haklarından bağımsız olarak ele alınmış ve ayrı bir kavramsal çerçeve geliştirmiştir. İnsan hakları kavramını yorumlamak evrensel olarak mümkünken, kadın hakları kavramı farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve çeşitli tartışmalara konu olmuştur.

Kadın hakları düşüncesi on sekizinci yüzyılın sonlarında Aydınlanma Çağı ile birlikte şekillenmeye başlamıştır. İngiliz yazar, filozof ve kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft (1759-1797) 1792’de “Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi” (Wollstonecraft 2012) adlı eserini yayınladı ve eser, kadın hakları adına temel eserlerden biri olarak kabul edildi (Duby ve Perrot 2005, 449-450). Daha resmi bir tanım çerçevesinde ele almak gerekirse, Amerikalı yazar ve aktivist Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) New York’un Seneca Fall kasabasında kadın meclisini topladı ve “Declaration of Sentiments” (Duygu Bildirgesi) adlı belgenin sunumu yaptı. Kadın hakları konvansiyonunda kabul edilen bildirge, kadınların hukuki ve toplumsal haklarını kazanma sürecinde atılan ilk büyük resmi adım olmuştur. Bildirgenin kapsamında yer edinen haklar (hukuki, politik, sosyal, eğitim ve eşitlik) ilk defa kolektif bir şekilde ifade edildi. Bu bildirge ile kadın hakları on dokuzuncu yüzyılda toplumsal bir kavram olarak kullanılmaya başlandı.

Kadın haklarının hukuki veya sosyal bir kavram olarak ele alınması tartışmalı bir mesele olmakla birlikte, kavramın kullanım alanı giderek genişlemekte, toplumun ve bilimin hemen her kademesinde kendine yer bularak farklı bağlamlarda yeniden yorumlanmaktadır. Feminizmin yeni

boyutlar kazandırdığı bu kavram, insan hakları perspektifinden ayrışarak daha tartışmalı bir hâle gelmiş ve zaman zaman politik bir içerik kazanmıştır.

Feminist Kuram ve Eğitim

Kadınların mücadele ettiği bir diğer hayati alan ise eğitimidir. Eğitim hakkı için yıllar süren mücadeleler sonucunda, doğrudan kadınlar için diye belirtilmesi de 1948’de yayımlanan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* 26. maddesinde “herkesin eğitim hakkına sahip olduğu” (http- 1) vurgulanmıştır. Bu madde kapsamında, eğitimin liyakate dayalı bir sistem üzerine inşa edilmesi, teknik ve mesleki eğitimin geniş çapta erişilebilir olması ve eşit imkanlarla sunulması temel prensipler olarak belirlenmiştir. Kadınların eğitim hakkına erişimini daha somut adımlarla güvence altına almak adına, 1966 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (http- 2) Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilirken, eğitim temel insan hakkı olarak daha ayrıntılı şekilde tanımlanmış ve devletlere, bu hakkın sağlanması için gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

1990 yılında düzenlenen Dünya Çocuk Zirvesi ve Eğitimde Herkes İçin Hareket Konferansında, temel eğitime ve okuryazarlığa erişimi olmayan, üçte ikisi kız ve kadın olmak üzere yüz milyondan fazla çocuk ve bir milyar yetişkinin eğitim fırsatlarının önemli ölçüde artırılması taahhüt edilmiştir. Erkek ve kız çocukları arasındaki mevcut eşitsizliğin azaltılması gerektiğine vurgu yapılmıştır (http- 3).

Küresel kuruluşların desteği ile eğitim hayatındaki eşitsizliklerin giderilmesi adına yoğun gayret gösterilmiştir. 2024 yılında yayınlanan rapor, bu girişimlerin ne ölçüde sonuç verdiğine dair önemli bulgular sunmaktadır. Covid küresel salgının da etkisi ile 2015’ten bu yana yavaş ilerleme olduğu görülmektedir. Üst ve ortaöğretimin tamamlanmasındaki ilerleme yıllık %1,3 puandan (2010-2015) yıllık %0,9 puana (2015-2023) düşmüştür. Küresel olarak kızların eğitimi tamamlama oranları hem ilköğretim hem de ortaöğretimde erkekleri 2 ile 3 puan geçmektedir. Lise düzeyinde kızlar Doğu ve Güneydoğu Asya’da 14 puanlık, Latin Amerika’da ve Karayipler’de 8 puanlık ve diğer bölgelerin çoğunda 4,5 puanlık farklı önemli bir avantaja sahiptir. Orta Asya ve sahra altı Afrika’da erkekler %2 ile %3’lük hafif bir üstünlüğe sahiptir (http- 4). Küresel ölçekte elde edilen veriler neticesinde, eğitimde eşitliğin kısmen sağlandığı fakat ülkelerin gelişim düzeyi ile sosyokültürel etkilerinin, cinsiyetler arası farkların kapanmasında güçlük yarattığı söylenebilir.

Feminist Kuram ve Kişisel Deneyimler

Diyagramda yer alan bir diğer önemli kavram ise kişisel deneyimlerdir. Kendi başına sözlük veya bilimsel bir karşılığı olduğunu söylemek güç fakat özellikle de psikoloji çalışmalarında kişisel deneyimlerin önemli bir yer edindiğini belirtmek mümkün. Alman kökenli Amerikalı psikolog Erik Erikson (1902-1994) bireysel gelişim sürecinde karşılaşılan psikolojik krizlerin her birey için farklı olduğunu, yaşamın farklı evrelerinde karşılaşılan zorluklarla her bireyin farklı şekillerde başa çıktığını belirtir (Erikson 1950).

Kişisel deneyimlerin önemli olduğu bir diğer alan ise eğitim alanıdır. Amerikalı filozof ve eğitim kuramcısı John Dewey (1859-1952) “Tüm gerçek eğitim deneyim yoluyla gerçekleşir. Ancak, her deneyimin gerçekten veya eşit derecede eğitici olduğu da doğru değildir” (1938, 35)^v görüşüne, eğitim dışındaki deneyimler için “Bir deneyim, her zaman birey ile o anda çevresini oluşturan şey arasında gerçekleşen bir etkileşim nedeniyle olduğu gibidir” (1938, 43)^{vi} sözleri ile katkı sağlamıştır. Kanadalı psikolog Albert Bandura (1925-2021) *Self-Efficacy The Exercise of Control* eserinde sosyal öğrenme teorisiyle, kişisel deneyimlerin ve sosyal çevrenin zorluklarla başa çıkma şeklini nasıl etkilediğini vurgular (1997).

Feminist Kuram: Politika ve Hukuk

Diyagramda önemli bir yer edinen politika ve hukuki haklar, tartışmalı bir konuyu içermektedir. Kadınların hukuki haklarının tanınması yakın geçmişte gerçekleşmiş olsa da erkekler adına da geçmiş yıllarda benzer şekilde sınırlı haklar söz konusuydu. Monarşi, krallık ve otokrasi gibi yönetim sistemlerinde, kast sistemine benzer şekilde belirli bir kesimin söz hakkı vardı. Bu ayrıcalıklı kesimi egemen sınıf^{vii} olarak tanımlamak mümkünken, toplumun geri kalanı tebaayı temsil ediyordu. “Açıkça söylenebilir ki, halk (ki 20. yüzyılda yalnızca erkekler değil kadınlar da dahil olarak) şu ya da bu şekilde tebaa olmaktan yurttaş statüsüne yükselmiştir” (Hobsbaum 2007, 25).

Yurttaş statüsüne geçen halk, resmi kazanımların ardından kadın ve erkek arasında ayrıma gitmiştir. Demokratik yönetimlerde erkeklerin oy kullanma hakkına sahip olduğu zamanlarda, kadınların oy kullanımı tartışma konusu dahi olmamıştır. Dünyanın yarısının (kadınların) oy kullanmadığı yıllarda, kadın erkek tüm yurttaşların seçime katılımı 1940-45 yıllarına dek uzamak durumunda kaldı (Amin 1992, 40). 1893 yılında Yeni Zelanda, kadınların seçimde oy kullandığı ilk ülke olurken Finlandiya 1906’da ilk kadın milletvekilini seçen ülke olmuştur (Sezer 2022, 56). Yakın geçmişe dek erkeklerin yönetimde tek egemen güç olduğuna tanık olunurken, kadınların oy hakkı mücadelesi 1971 İsviçre’de oy kullanma hakkına sahip olana dek devam etti (Dahl 2006, 21).

Kadınların hukuki haklarının tartışma konusu olduğu ve hak kazanımlarının yetersiz olduğu görüşünde bulunan feminist kuramın yaklaşımında, yerel perspektiften bakılmaması sorunsalı mevcuttur. Avrupa ülkelerinin dahi yakın zamanda kadınlara tanıdığı hukuki haklar, Ortadoğu ülkelerinde 2025’de halen daha tartışma konusudur. 2021 yılında yönetimi yeniden ele geçiren Taliban, Afganistan’da şeriat (İslam Emirliği) ilan ederek kadınlar ve kız çocukları ile alakalı ağır yaptırımlar uygulamaya koydu (Sahill 2023, 1-9). Taliban 1996 yılında Kabil’i işgal etmesinin ardından, kadınların uyması gereken kurallarla alakalı bir kararname yayınladı ve kararnameye uymayan kadınlar için ağır yaptırımlar olacağı yönünde uyarılarda bulundu (Rashid 2022, 135). 1996 yılında yayınlanan kararnamede yer alan maddelerin neredeyse hiçbir değişime uğramadan hatta kısmi ağırlaştırmalar yapılarak uygulanmaya çalışıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu noktada feminist kuramın Afgan kadın ve kız çocuklarının hak kazanımının, İsviçreli kadınlarla aynı şekilde meydana gelmeyeceğinin bilincinde olması değişim adına mühim bir yeredir. Bölgelerin yerel sorunlarına yerel çözümler getirilmesi kurama gerçekçi bir bakış açısı kazandıracaktır.

Tüm dünyada kadınlarının politik-hukuki hakları çeşitli güçlüklerden geçerken Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınlara önem ve öncelik verildiği devletin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün söylemlerinde görülmektedir (İnan 2009, 343-344). Türk kadınlarının demokratik haklarının yasalar önünde güvence altına alınması öncelikli sorun olarak görülmüştür. 1926 yılında Türk Medeni Kanunu ile çok eşlilik kanunlardan çıkarılmış, boşanmaya mahkemenin karar vermesi sağlanırken, boşanma hakkı kadın ve erkeğe eşit olarak verilmiştir (Doğramacı 1992, 443-450).^{viii} Atatürk’ün bu girişimleri de kadınlara hak tanıyan diğer tüm ülkeler gibi nispeten benzer tepkilerle karşılaşmış ve kadının toplumsal düzende yerinin kabul görmesi adına yoğun gayret gösterilmiştir.

Toplumların kültürel yapısının bir kez daha ne düzeyde etken olduğunun en önemli ispatlarından biri de doğu-batı fark etmeksizin, kadınlarla alakalı her hususun kabul edilmesinde yaşanan güçlüklerdir.

Feminist Kuram: Ekonomi ve Sağlık

Ekonomi ve sağlık hizmetlerine erişim arasında pozitif korelasyon olduğu için bu bölümde kadınların sağlık hizmetlerine erişimi ekonomi üst başlığı ile değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Sağlık hizmetlerine erişim cinsiyet farkı gözetmeksizin ülkelerin gelişim seviyesi ile doğrudan ilintilidir. Gelişmiş ülkelerde sağlık hizmetlerine erişim bireyin tercihi doğrultusunda gerçekleşirken, gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde gelir düzeyi bazında gerçekleşmektedir. Dünya Ekonomi Forumu 2024 raporuna göre, küresel çabalar 2006’dan bu yana cinsiyet farkının

4,2 puanını kapatarak, yıllık ortalama 0,24 puan ilerledi. Bu hızla ekonomilerin, 134 yıl içinde küresel cinsiyet eşitliğine ulaşacağı ön görülmektedir (Yaklaşık 2158 yılında) (http- 5).

Raporun devamında yer aldığı gibi kadınların birçoğu kürtaç, temel sağlık hizmetleri, hijyen kitleri ve doğum kontrol gibi haklar elde etmiş olsa da modern dünyada halen daha gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklar mevcut. Bu durumda ekonomik gelişim düzeyi ile sağlık hizmetlerine erişim bir bütün olarak değerlendirilebilir. Sağlık hizmetlerine erişim adına gösterilen çaba kısmi karşılık bulsa da kadınların iş hayatına katılımı konusunda halen daha endişeli oldukları Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm (http- 6): Mayıs 2024 Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporunda görülmektedir. Kadınların (15 yaş ve üzeri) %45,6'sının, erkeklerin ise %69,2'sinin istihdamda olduğu tahmin edilmektedir. %23,6 oranında bir fark söz konusudur (http- 6). ILO'nun yeni bulguları, bu farkın esas olarak aile sorumluluklarından (ebeveynlik ve evlilik gibi) kaynakladığını ortaya koymakta ve kadınların ücretsiz bakım işlerindeki orantısız payının toplumsal cinsiyete dayalı istihdam açıklarının şekillenmesinde küresel olarak önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kadınlar istihdam edildiklerinde bile, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, erkeklere kıyasla daha düşük gelir elde etmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde çalışan erkeklerin kazandığı her 1 dolara karşılık, çalışan kadınlar 73 cent kazanırken, düşük gelirli ülkelerde ise kadınlar dolar başına yalnızca 44 cent kazanmaktalar (http- 6).

Kadınların mücadele ettiği bir diğer sağlık sorunu ise ruhsal bozukluklardır. Kadınların depresyon, intihar eğilimi ve travma sonrası stres bozukluğu yaşama oranları erkeklerin neredeyse üç katı olarak rapor edilmektedir (http- 7).

Feminist Kuram ve Erkekler

Diagramın en az kadınlar kadar önemli bir diğer ana kavramı ise erkeklerdir. Erkeklerin biyolojik cinsiyetten ziyade toplumsal cinsiyet rollerine sahip olması yönünde baskı altında kaldığını söylemek mümkün. Toplum tarafından daha erkeksi, sert, cesur ve yeterli olmak zorunda bırakılan erkekler, (Gilmore 1990, 9) kadınların dünyasına yabancı ve dışarıdan bakan bir göz olarak konumlandırılmıştır.

Feminist teorinin doğal olarak kadınların deneyimlerine odaklanması, erkeklerin bu diskurda dışarıda ve ikincil konumda kaldığı algısını güçlendirmiştir. Bu durum feminist literatürün gelişim sürecinde açıkça gözlemlenirken, erkeklik çalışmalarının da ortaya çıkışının temel motivasyonlarından biri olmuştur. Avustralyalı sosyolog R. W. Connell, feminizmin erkekleri ele alış biçimlerini değerlendirir ve bu ele alış biçimindeki boşlukları doldurma girişiminde bulunur. (Connell 1995). Yazar, hemşirelik mesleğini seçen erkeklerin özellikle de

hastane içinde ataerkil söylemlerle karşılaştığını ve bu karşılaşma ile mücadele etmenin dahi bir nevi meydan okuma olduğu yorumunda bulunur (Connell 1995, 140).

Erkekler, dünyaya geldikleri coğrafya ve kültür içinde kimliklerini inşa ederken, kadınları şekillendiren toplumsal cinsiyet rolleri onlara da çeşitli sorumluluklar yükler. Amerikalı sosyolog ve cinsiyet araştırmacısı Michael Kimmel, erkeklerin bu süreçte görünmez kılındığına dikkat çekerek fakat yazara göre bu durum yalnızca feminizmin değil, genel itibarıyla toplumun erkekleri konumlandırma biçiminden kaynaklanmaktadır: “Bu kitaptaki amacımız, erkekliği de görünür kılarak toplumsal cinsiyete yönelik feminist yaklaşımları geliştirmek. Müfredatımıza erkekleri de dahil etmemiz gerekiyor. Çünkü görünmez olan erkeklerdir veya daha doğrusu erkekliktir” (Kimmel, 2011, 5).^{ix}

Diyagramda yer alan kavramlar tek tek analiz edilirken, kavramların tümünden değerlendirilmesi adına belirtmenin mümkün olduğu en önemli husus, toplumu ilgilendiren her nosyonun bütünleşik olduğu ve cinsiyetler arası farkların dahi bu bütünlüğü bozması adına yeterli olmadığıdır.

Tartışma ve Öneriler

Feminizmin toplumsal uyum sürecinde yaşanan sorunların temel noktalarının tespit edilmesi, kuramın anlaşılabilirliği açısından son derece önemlidir. Kadınların toplumsal konumları, kültürel dinamiklerden bağımsız bir şekilde şekillenmemiştir. Örneklendirmek gerekirse, Fransız düşünür, hukukçu, tarihçi ve siyasetçi Jean Bodin (1530-1596) kadınların özellikle cadılıkla suçlanmalarını ve toplumdan dışlanmalarını kültürel bağlamda değerlendirir (Bodin 2001).

Kültür kavramını: ülke>şehir>ilçe>mahalle>sokak>ev şeklinde formüle etmek mümkün. Bu formül kültürün yalnızca ülke ve şehir bazında değil ev ev dahi farklılık gösterdiğinin temeline dayanmaktadır. Mikro ölçekte değerlendirmeye tabi tutulduğu zaman kültürün çekirdeğinin çekirdeğine varmak dahi mümkün. Dolayısıyla tam anlamıyla kültür tanımı yapmak da kültürel analiz yapmak da mümkün görünmemektedir (Geertz 1973, 29). Kültürün feminizm ile kesişimi ise çeşitli güçlükler barındırmaktadır. Feminist kuramın ideallerinin kültür kavramı göz önünde bulundurulmadan kurulduğu düşünülmektedir. Fransız sosyolog, antropolog ve düşünür Pierre Bourdieu (1930-2002) “Kadının eve ancak şu kadar hapsedildiği söylenebilir. Erkeğin en azından gündüzleri evin dışında tutulduğu da belirtilir. Bir erkeğin yeri dışarıda, tarlada veya meclistedir. Bu oğlanlara çok erken yaşta öğretilir.” (1990, 276) yorumu ile kadının ve erkeğin toplumsal rollerinin henüz hayatlarının erken evrelerinde belirlendiğini aktarmaktadır. Feminizm pratiğinde cinsiyetin toplum tarafından inşa edildiği söylene de buna karşı alınan önlemin ne olduğu belirsizdir. Amerikalı postmodern feminist Judith Butler *Cinsiyet Belası* adlı eserinde, cinsiyetin

biyolojik bir gerçeklikten çok, sosyal olarak inşa edilmiş bir performans olduğunu vurgulamıştır. Butler'a göre, (2014) kadın haklarının politikleşmesi, cinsiyetin toplumsal olarak yapılandırılmasına ve bununla bağlantılı olarak kadınların toplumsal alandaki yerinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Butler'ın görüşleri teorik olarak doğrulanması mümkün olsa da pratikte karşılık bulması tartışmalıdır.

Feminist kuramın en sık karşılaştığı bir diğer eleştiri ise kadınlara batının gözünden bakıyor olmasıdır (Mohanty 1984). Feminist kuramın merkez olarak batıyı ve batı kadınının sorunlarını alması, feminist kuramı evrensel olmaktan hızla uzaklaştırmaktadır. Batı merkezli feminist bakış açısı, kadının kültürel normlarını ve kendi kültürü içinde var olma koşullarını dışlamaktadır. Amerikalı yazar ve aktivist Bell Hooks (1952-2021) feminizmin bir sınıf, ırk veya cinsiyet mücadelesi veya bir karşıt kültür kurma girişimi olmadığını aktarır (1984, 26).

Kültürü merkeze almadan kadın hakları kavramından bahsetmenin mümkün olmadığını Afgan kadınlarının verdiği mücadele üzerinden gözlemlemek mümkündür. Taliban'ın yönetimi yeniden ele geçirmesi ile beraber Afgan kadınları kısa süreli cumhuriyet rejiminin ardından yeniden kapalı bir alana mahkûm edildiler. Batı merkezli feminizmin, Afgan kadınlarının sorunlarını Amerika veya Avrupa merkezli çözüme kavuşturması pratikte mümkün değildir. Afgan kadınlarının sorunlarının görünür kılınması adına öncelikle Afgan kadınlarının mağdur veya kurtarılmaya muhtaç olmadıkları görüşünün kuvvetlenmesi gerekmekte nitekim Afgan kadınlarının hak kazanımının, erkeklerin ve dini inancın dışarıda bırakılarak sağlanması mümkün değildir (Huma 2013, 10). İran, Afganistan, Suudi Arabistan gibi teokratik yönetim sistemine sahip devletlerde feminist düşüncenin ve kadın haklarının toplum yapısından ve kültürel normlardan bağımsız gelişmesi mümkün değilken (Kandiyoti 1991, 202-210) batı merkezli bakış açısından değerlendirilmesi de kavramı kültürel merkezden uzaklaştırmaktadır.

Kadın hakları, diyagramda kültür ile kesişimi olmayan kavramlardan biri olarak yer ediniyor. Feminist kuramın kültürü yeterince derinlemesine ele almaması, kuramın toplumsal bağlamdaki gelişim sürecini engellemekte ve kuramsal yapısının sabit kalmasına neden olmaktadır. Kadın haklarının şekillenme süreci doğrudan kültürel dinamiklerle ilişkilidir. Batı merkezli bir bakış açısıyla Ortadoğu'daki kadınların hakları üzerine yorum yapmak soyut ve gerçeklikten uzak bir ideoloji olarak kalmaktadır.

Kültür yalnızca kadın haklarını inşa etmez, kadının bedeni üzerine de doğrudan değerlendirmelerde bulunur. Zira araştırmalar, güzellik algısının kültürel bir inşa olduğunu ve bu algının farklı toplumlarda farklı estetik standartlarla belirlendiğini ortaya koymaktadır (Swami ve Toyee 2005).

Kültür kavramının feminist kuramla kesişmeden ele alındığı bir diğer önemli konu ise ırkçılıktır. Feminizm, her türlü dışlanışılığı bünyesinde barındırma amacını güderken, kadın hakları kavramından giderek uzaklaşmaktadır. Irkçılık, kendi başına değerlendirilmesi gereken ve temel insanlık suçlarından biri olarak kabul edilen bir olgudur; ancak, bu olgunun kadın hakları ve feminizmle ilişkisi, genellikle zorlama bir bağlantı olarak düşünülmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, tüm insanların eşit olduğu ve dil, din, ırk gibi kategorilere göre ayrılmayacağı açıkça ifade edilmiştir. Feminizm, ırkçılığı kendi bünyesinde barındırmaya çalışırken hem kadın hakları hem de ırkçılık gibi önemli sorunların her ikisine de yeterince dikkat çekmekten uzaklaşmakta ve bağlamından koparmaktadır.

Bu bölümde ben ırkçılığın cinsel bir olgu olduğunu göstermeye çalışacağım. Bireyin ruhundaki cinsellik gibi, ırkçılık da ancak, aile içindeki güç sıralanışı açısından anlaşılabilir: Incil'e göre ırklar, insan Ailesi içindeki çeşitli ana-babalarla çocuklardan başka bir şey değildir. Cinsel sınıfların ortaya çıkması gibi ırkların bedensel yapıya göre ayrımının, kültür bakımından önemli olması, yalnızca eşit olmayan güç dağılımından doğmuştur. Bu yüzden ırkçılık, cinselliğin uzantısıdır (Firestone 1993, 118).

Yazarın görüşünü destekleyen birçok cinsiyet çalışması kaleme alınsa da feminist kuramın paradoksu tam olarak bu noktada başlamaktadır. Yaratılan her yeni öteki başka bir dışlanmayı ve bu dışlanmış kimlik de yeni bir marjinalliği temsil etmektedir. "... "Cinsiyetçi ideolojiler, kadınları (çarpıtarak) doğaları itibariyle ikinci sınıf varlık gibi temsil etmezler mi? Irkçı ideolojiler, beyaz olmayanları ebedi vahşiliğe mahkûm etmezler mi? Dini ideolojiler, dünyayı tanrının yaratımı olarak sunmazlar mı?" (Eagleton 1996, 52).

Siyah kadının haklarının beyaz kadına kıyasla daha fazla görünür olmaya ihtiyaç duyduğunu söyleyen birçok çalışma kaleme alındı fakat feminist başlık altında kaleme alınan bu çalışmalarda beyaz kadın-siyah kadın kimlikleri ile kadınlar arası ayrışma yaratıldığı görülmektedir. Kimberle Crenshaw (1991, 1277) tarafından kaleme alınan *Mapping The Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence Against Women Of Color* isimli makalenin tümünde siyah kadınların uğradığı haksızlıkların, beyaz kadınların uğradığı haksızlıklara kıyasla daha fazla görünür olmaya ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır. Makalede ırkçılık ve feminizm kesişimsellik üzerinden değerlendirilirken, siyah kadınların beyaz kadınlara oranla daha fazla tecavüz ve tacize maruz kaldığı ve faillerinin genellikle beyaz erkekler olduğu aktarılırken, yine beyaz kadın-siyah kadın kıyaslamasına gidildiği görülmektedir.

Irkçılık gibi insanlık suçu olarak değerlendirilebilecek bir kavramın, feminizm ile ilişkilendirilmesi kısmen mümkün olsa da bu durumun bireyler arasındaki yeni sorunların

tetikleyicisi olduğu görülmektedir. Tecavüz, taciz ve şiddet gibi herkes için aynı derecede önemli olan ve failinin etnik kimliğinin belirleyici olmadığı olaylarda ayrımlar yaratmak, feminist kuramın diyalektiğinde temel bir sorun teşkil etmektedir. Meydana getirdiği her yeni öteki, kuramı kadın kimliğinden uzaklaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal kutuplaşmalar da meydana getirebilmekte.

Crenshaw'ın siyah kadınların beyaz erkekler tarafından sıklıkla kötü muameleye maruz kaldığı görüşü ise istatistiksel verilerden oldukça uzak. Elde edilen istatistiksel veriler, makalenin içeriğinin tam tersini göstermekte ve siyah kadınların yüzde 87,7'sinin tanıdıkları erkeklerden tarafından öldürüldüğünü aktarmaktadır (http- 8).^x

Feminizm kendisine kadın hakları savunusu dışında roller ve kimlikler yükleme eğilimdedir. Dahası, onlara göre feminizm, toplumsal cinsiyet adaletsizliklerine karşı mücadelelerin zorunlu olarak ırkçılığa, emperyalizme, homofobiye ve sınıf egemenliğine karşı mücadelelerle bağlantılı olduğu daha geniş bir özgürleştirici projenin parçası olarak ortaya çıktı ve bunların hepsi kapitalist toplumun derin yapılarının dönüşümünü gerektiriyordu (Fraser 2013, 241).^{xi}

Feminist kuramın üstlendiği sorumluluğun sosyolojik verilerle örtüşmesi, bu sorumlulukları gerçekçi ve uygulanabilir kılacaktır ancak feminizm, kadın hakları ve kadınların toplumsal görünürlüğü sorunsalını; ırkçılık, LGBT hareketi^{xii} ve politik kimliklerle (özellikle marksist ve sosyalist) iç içe ele alarak kadının kimlik ve hak mücadelesini gölgelediği gibi taleplere marjinal yön de kazandırmaktadır.

Diyagramın F ve K kümeleriyle kesişip E kümesi ile kesişmeyen bir diğer kavramı ise eğitimidir. Feminizmin eğitimde fırsat eşitliği adına verdiği mücadele bugün geline nokta adına önemli bir yere sahip olsa da diğer kavramlar gibi eğitim de bölgesel gelişim göstermekte ve ülkelerin ekonomik durumları ile doğrudan ilişkilidir. Tüm cinsiyet grupları ile yapılan araştırmalar neticesinde Sahra Altı Afrika ülkelerinde okuryazarlık oranı %32,8, Güney Asya %25,81, Orta Doğu ve Kuzey Afrika %19,64, Latin Amerika ve Karayipler %5,4, Doğu Asya ve Pasifik %3,96, Avrupa ve Orta Asya %1,56, Kuzey Amerika %1,36 (http- 9) olarak tespit edilmiştir. Ülkelerin gelişim düzeyinin doğrudan etkilediği okuryazarlık oranını, eğitime erişim imkânı olarak da değerlendirmek mümkün.

Eğitimde fırsat eşitliği ve özgürlüğün genişletilmesi bölgesel duyarlılıklar ile sağlanabilir. Kadınların kamusal alanda dolaşım özgürlüklerinin tamamen ortadan kaldırıldığı Afganistan'da 13-24 yaş kadınların okuryazarlık oranı %44,2'yken aynı yaş grubu erkeklerin %83,4 (http- 10- http- 11) olarak tespit edilmiştir. Eğitimde fırsat eşitliği yalnızca ekonomik olarak değil aynı zamanda politik ve kültürel olarak da değerlendirilmesi mecburi olan bir diğer konudur. Feminizm

evrensel fırsat eşitliği talep ederken, kadınların küresel ölçekte erkeklerden daha yüksek eğitim düzeyine sahip olduğunu göz ardı etmektedir. Ancak bölgesel düzeyde yapılan analizler, bu farkın tartışmalı olduğunu ve coğrafi, sosyoekonomik ve kültürel faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin; Sudan’da yaşanan savaş ve iç karışıklıkların ardından, kadınlar ve kız çocuklarının uğradığı kötü muamele, ülkeyi dünyada cinsiyetler arası farkın en belirgin olduğu ülke konumuna taşımıştır (http- 12).

Eğitimdeki eşitsizliklerin, küresel ölçekte değil bölgesel stratejilerle çözüme kavuşacak bir sorun olduğu görülmektedir. Afganistan, Sudan, Çad gibi küresel örgütlerin ve gelişmiş devletlerin müdahale edemeyeceği ve/veya sınırlı müdahale ettiği bölgelerde, gelişmiş ülkelerden farklı bir prosedürün izlenmesi gerektiği açıktır. Temel insan haklarından biri olan eğitim hakkının, kadın erkek ayrımı olmadan, kültürel faktörlerin de etkisiyle ekonomik düzeyi düşük ülkelerin neredeyse tamamında yetersiz olduğu görülmektedir. Fakat kadınların erkeklere oranla daha fazla dezavantaja sahip olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Feminizm, teorik tartışmaların pratik uygulanabilirliğini sağlamak adına eğitim, ekonomi ve kültür üçgenini ayrılmaz bir bütün olarak ele almalı ve bu kavramların birbirleriyle olan etkileşimini temel almalıdır.

Ekonominin bir diğer temaslı olduğu alan ise sağlık hizmetlerine erişimdir. Kadınların sağlık hizmetlerine erişimi ve bedenleri üzerinde söz sahibi olmaları halen daha bölgesel bazda tartışma konusudur. Geleneksel toplumlarda kadının kürtaj hakkı ve çocuk sahibi olmak istememesi gibi konular halen daha kabul görmemektedir. İlk çağlardan beri var olan kadının doğurganlığı tartışmaları, modern zamanda kürtaj hakkını elde etmesi ile beraber ortadan kalkmamış yalnızca revize edilmiştir nitekim halen daha kadından beklentiler bu yöndedir.

Kadın bedeninin histerikleştirilmesi: Bu, üç yönlü bir süreçtir: Kadın bedeni, bütünüyle cinsellikle dolup taşan bir beden olarak çözümlenmiştir (yani nitelenmiş ve safdışı bırakılmıştır); bu beden, kendisine içkin patolojinin etkisiyle tıbbi uygulamalar alanıyla bütünleştirilmiştir; ve (düzenli doğurganlığını sağlamak zorunda olduğu) toplumsal bünye, (esas ve işlevsel ögesi olmak zorunda kaldığı) aile düzlemi ve (ürettiği ve biyolojik-ahlâksal bir sorumluluk çerçevesinde eğitimi boyunca güvence vermek zorunda olduğu) çocukların yaşamıyla organik bir iletişime sokulmuştur: Ana (ve onun negatif görüntüsü olan “asabi kadın”) bu histerikleşmenin en görünür biçimini oluşturur (Foucault 2003, s.79-80).

Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) yayınladığı 2024 yılı raporunda, kız çocukları ve kadınlar adına halen daha katedilmesi gereken önemli bir mesafe olduğu görülmektedir. Sosyokültürel farklılıklardan dolayı kadınların ve kız çocuklarının uğradığı ayrımcılık onları dezavantajlı konuma düşürürken, sağlıkları üzerinde de doğrudan olumsuz etkiye sahiptir. Kadınlar halen daha

HPV gibi hastalıklarla bireysel mücadele ederken, doğum ve kürtaj konusunda söz hakkına sahip olmadıkları bölgelerde, istikrarsız bir gelişim olduğu görülmektedir (http- 13).^{xiii}

Feminizm, dört dalga hareketlerinin neredeyse tümünde özellikle de ikinci dalga harekette kürtaj, doğum kontrol ve temel sağlık hizmetlerine erişim gibi taleplere öncelik verdi. Dönemin şartlarında bu taleplerin evrensel boyutta geçerliliği olduğunu söylemek mümkünken, bölgeler arası farkların giderek açıldığı bugünün dünyasında evrensel talepler işlevselliklerini yitirmiş, yerini bölgesel çözüm önerilerine bırakmıştır.

Hindistan'da kadınlar ve kız çocuklarının hijyenik pedlere sınırlı oranda erişimi olması ve bu oranın ise halen daha %70 seviyesine gelememiş olması bu örneklerden yalnızca biridir. 2013 yılında kurulan organizasyon (http- 14) ile Hindistan'ın özellikle de kırsal kesimlerine hijyenik ped erişimi sağlanmaya çalışılmış ve bu organizasyon daha sonra küresel bir proje haline gelmiştir. Sağlık hizmetlerine erişimin de yine hem ekonomi hem kültür ölçeğinde gerçekleştiği ve diyagramda yer alan kavramların sarmal halinde olduğu görülmektedir.

Politika-hukuki haklar yalnızca seçme seçilme, meclis çalışmalarına katılım veya boşanma hakkına sahip olmakla sınırlı değildir. Kadınların uluslararası politikalarda da farklılıklara sahip olduğu görülmektedir. Her ülkenin kadını aynı öneme mi sahiptir? sorusuna cevap bulma girişimini çeşitli ikilikler karşılamaktadır.

Çalışmada, kadın haklarının coğrafi bağlamda farklılık gösterdiği sıklıkla vurgulanmıştır. Örneğin, Ukrayna-Rusya savaşının başlangıcında, Ukraynalı kadınların bölgeden tahliye edilmesi (http- 15) adına yoğun çabalar sarf edilmiştir. Uluslararası Af Örgütü, kadınların güvenliği ve sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri özellikle vurgulamıştır. Buna karşın aynı mücadele Afgan kadınları adına verilmemiştir (http- 16). Benzer şekilde Doğu Türkistan bölgesinde yaşam mücadelesi veren Uygur Türkü kadınlar (http- 17)^{xiv} ise uzun süredir tecavüz ve taciz gibi kötü muamelelere maruz kalmaktadır. Küresel kuruluşlardan ve dünya kamuoyundan kayda değer tepki gelmediğini belirtmek mümkünken, kadın haklarının uzun yıllardır ihlal edildiği görülmektedir.

Feminist kuram bölgesel farkları sıklıkla göz ardı etme eğilimdedir. Amerika, Finlandiya ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin perspektifinden, Afganistan, Hindistan ve Doğu Türkistan gibi bölgelerin sorunlarını çözüme kavuşturmak neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla bu durum şunu gösterir; feminist kuramın toplumsal uyum sürecinde yaşadığı aksaklıkların en büyük sebebi göz ardı edilen bölgesel farklılıklardır.

Özellikle de cinsiyete dayalı çalışmalar da kişisel deneyimlerin temel alınması doğru çıkarımlar adına hayati bir önem taşımaktadır. Kadınlar ve erkekler biyolojik farklılıklarının

yanında psikolojik ayrımlar da taşımaktadırlar. Bireyin farklılığını logoterapinin kurucusu Avusturyalı nörolog Viktor Emil Frankl (1905-1997):

Biriciklik ve teklik, her bir bireyi birbirinden farklı kılıyor ve varlığına insan sevgisi veya yaratıcı çalışma gibi anlamlar katıyordu. Bir insanın yerini başka birinin almasının olanaksızlığı anlaşıldığında, varoluşu ve yaşama devam etmesi büyük bir sorumluluk halini alıyordu (Frankl 2023, 90) sözleri ile açıklar.

İngiliz toplum kuramcısı Anthony Giddens (2012, 148): “Erkekler ve kadınların farklı deneyimleri olduğundan ve dünyayı farklı bakış açılarından gördüklerinden, onlar dünya anlayışlarını da özdeş şekillerde inşa etmektedirler.” sözleri ile benzer düzeyde katkı sağlamaktadır. Bandura ise (2006, 169): “Benlik, temel farklı deneyimler yoluyla diğerlerinden farklılaşır.”^{xv} yorumunda bulunmaktadır.

Feminizm kişisel deneyimleri, bireyin bilincinin ve karakterinin biricikliğini teorik bölüm adına kriter olarak ele almamakta. Bu durum yalnızca erkeklerin kadınlardan ayırt edilmesi anlamına gelmemekte aksine her kadının farklı yaşam deneyimlerine sahip olduğuna dolayısıyla kadın haklarının ve kuram olarak feminizmin her bir kadın için farklı anlamlar taşıdığı manasına gelmektedir. Fraser’e göre ise (1997): Feminist teori, kadınların toplumsal eşitliğini savunuyor, ancak toplumsal normlar ve ekonomik engeller gibi unsurları göz ardı ettiği sürece bu eşitliği pratikte sağlamak mümkün değildir.

Kadınların kendi içinde ayrışmadığını ve tüm kadınları kapsadığını iddia eden feminist kuramın, aslında yalnızca kadınların tümünü kapsamakta başarısız olmakla kalmayıp aynı zamanda erkekleri de sıklıkla dışarıda bıraktığı gözlemlenmektedir. Feminist kurama yabancı olan erkekler, bu dışlanma sonucunda feminizm aracılığıyla kadın haklarına duyarsızlaşabilmektedirler. Kadınların dahi henüz tam anlamıyla içselleştiremediği feminist kuramın, erkekler tarafından doğru alınılması için daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmeli ve bu sorun, sürece erkekleri de dahil ederek çözüme kavuşturulmalıdır.

Erkeklerin dışarıda bırakılması ise kadınların sorunlarının çözümüne pozitif bir katkı sağlamamaktadır. Elde edilen bulgular göstermektedir ki; Kadınların uğradığı zorbalıkların büyük paydasını yine kadınlar oluşturmaktadır. Genç kadınların sosyal medyada zorbalığa uğrama oranları genç erkeklerden yüksekken, bu zorbalığın büyük kısmı başka kadınlar tarafından yapılmaktadır. Kadınlar arası zorbalık, çevrimiçi ortamda özellikle beden şeması ve güzellik normlarına dayalı eleştirilerle kendini göstermektedir (http- 18). Sosyal medya platformlarında cinsiyetler arası zorbalıklar incelediğinde, kadınların daha çok psikolojik zorbalık (sosyal dışlama, dedikodu yapma, iftira atma) yöntemlerini kullandığı görülmektedir. Kadınların birbirlerine

yönelik zorbalık oranı erkeklere kıyasla daha fazla olmuştur (http- 19). Bir diğer araştırmaya göre, yönetici pozisyonunda çalışan kadınların, diğer çalışan kadınlara uyguladığı mobbing ve zorbalık erkeklere kıyasla daha yüksek orana sahiptir. Kraliçe arı sendromu olarak nitelendirilen durumun, kadınların iş hayatında kabul görmek adına diğer kadınları dışlaması olarak değerlendirmek mümkün (Belle vd. 2016). Mevcut veriler ışığında, bazı kadınların da henüz kadınlar tarafından kabul görmekte zorlandığı ve hem erkekler hem de kadınlar tarafından zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir.

Kadınların psikolojik şiddete en sık maruz kaldığı bir diğer alan bedenleri olurken, kadının bedeni üzerinde doğrudan söz hakkına sahip olması konusunda zaman zaman yanlış yorumlar yapılmaktadır. Sosyal medya uygulamalarının yaygın bir şekilde kullanılması özellikle kadınların bedenleri üzerinden yanıltıcı görüşlere sebebiyet vermektedir. 2016 yılında kurulan sosyal ağ Onlyfans'ı, kadınların beden pazarlamasının en modern versiyonu olarak değerlendirmek mümkün. Platformun içeriğine bakıldığında ise özellikle genç kadınları, beğenilme ve kolay yoldan gelir elde etme isteği gibi teşvik edici unsurlar uygulamayı kullanmaya itmektedir. Ancak hem çocuk hem de kadınların istismar edilmesi ile alakalı 18 rapor yayınlandı ve platformun tehlikeli sonuçlar sunduğu vurgulanmıştır (http- 20).

Bu tarz online platformların kadın özgürlüğü ve feminist hareket kapmasında değerlendirmesi ise kuramın içeriği ile taban tabana zıt düşmektedir (Cardoso ve Scarcelli 2021). Kadın bedeninin ve en son bildirilen on sekiz raporda yer aldığı gibi çocukların da istismar edildiği bu tarz online platformların feminist başlık altında korumaya alınması kendi bedeni üzerinde söz sahibi olmaya çalışan kadınların yıllardır süren mücadelesine gölge düşürebilmektedir.

Medyanın estetik güç olarak aktardığı kadının beden sömürüsü, kadının cinsiyet olarak var olma çabasının, kadın cinselliğinin köprü olarak görev aldığı bir yapıya dönüşmüştür. Feminist kuram, kadının medyada temsil niteliğini zaman zaman tenkit etse de kadının temsiliyeti kısmi değişimler dışında neredeyse her dönem aynı kalmıştır.

Kalıplaşmış kadın tiplerini gösteren pozlar: Dingin anne (Madonna)

Uçarı sekreter (kadın oyuncu, kralın metresi)

Kusursuz ev sahibesi (seyirci sahibin karısı)

Cinsel nesne (Venüs, ürken su perisi) vb.

Kadın bacaklarının cinsellik açısından özellikle vurgulanması.

Erkeklerin, zenginliği ve güçlülüğü gösterecek biçimde duruşları.

Şövalyenin (atının) araba sürücüsüne dönüşmesi (Berger 2022, 138).

Feminist kuram da metodolojik sorunların varlığı açıkça gözlemlenmektedir. Venn diyagramı aracılığıyla kesişen ve ayrışan kavramlar tespit edilirken, feminizmin kadın hakları ile kesiştiği alanlarda erkekleri, kültürü ve kişisel deneyimleri dışarıda bıraktığı görülmektedir. Kültürel bağlam içerisinde yer alan kavramların bütüncül bir şekilde ele alınmadan değerlendirilmesi, kapsamlı çözümler üretme konusunda yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda, diyagramda yer alan kavramlar ışığında çözüm önerileri sunulurken, feminist kuramın hem teorik hem de pratik zemininin sağlamlaştırılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Bununla birlikte, bir ülkenin ekonomik düzeyinin, eğitim ve sağlık sistemleri üzerinde doğrudan etkili olduğu bilinmektedir. Eğitim düzeyi düşük ülkelerde temel insan haklarının da yeterince gelişmemiş olması, kadınlar ve erkekler arasında yüzdelik farklar olsa da genel itibariyle insan haklarından söz etmeyi güçleştirmektedir. Dolayısıyla feminist kuram, kadın haklarını ele alırken yalnızca cinsiyet merkezli bir ayrışmayı değil, daha geniş yapısal analize odaklanmalı ve sosyo-kültürel faktörleri de dikkate almalıdır.

Sonuç

Feminizm, kadınların eşit haklar ve özgürlükler için verdiği mücadelenin temel bir aracı olarak önemli bir teorik zenginlik sunmuştur. Ancak, feminist teoriye yönelik eleştiriler, hareketin bazen dar bir perspektife sıkıştığını ve toplumsal normları görmezden geldiğini göstermektedir. Feminist hareketin başarıları olsa da mevcut eşitsizliklere dair derinlemesine çözüm önerilerinin çeşitlenmesi gerektiği açıktır.

Feminist teorinin entegrasyon sorunu, farklı toplumsal grupların farklı ihtiyaç ve deneyimlerine uygun bir çözüm önermemesinde yatmaktadır. Irk, sınıf, cinsiyet, kültür ve coğrafya arasındaki bu farklar, feminist teoriyi her toplumda eşit derecede uygulanabilir ve etkili kılmayan temel engellerdir. Feminist teori, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı önemli bir eleştiri ve mücadele aracı sunmakla birlikte, bölgesel çözümler önermemesi, belirli grupların deneyimlerini dışlaması ve yapısal engellerle karşılaşması gibi eksiklikler barındırmaktadır.

Kaleme alınan araştırma makalesi, feminist kuramın sahip olduğu eksiklikleri venn diyagramı üzerinden aktarmaya çalışırken, çözüm önerileri ile kavramın metodolojisinin gelişimi adına da yönlendirici bir duruş sergilemiştir. F, K ve E kümelerinin kesişmesinin taşıdığı hayati mana, feminist kuramın aktarmaya çalıştığı kadın haklarını daha görünür, feminizmi de farklı toplumların ve toplumun her kesimi tarafından anlaşılır kılacaktır.

ⁱ Söz konusu eserlere örnekler için bk. (Ferguson 2017), (Lay ve Daley 2007), (Rotemann ve Gross 2013).

ⁱⁱ Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

ⁱⁱⁱ Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

^{iv} Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

^v Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

^{vi} Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

^{vii} Toplum içinde yer alan egemen sınıflar tarihin her döneminde mevcutken, modern siyasal yapılarla beraber yapı değişimine uğramışlardır. Alman düşünür ve sosyolog Max Weber (1864-1920) egemenlik tartışmalarını her yönden değerlendirmeye tabi tutmuştur. İlgili eserler için bk. (Weber 2005, 35) & (Agamben 2013, 21).

^{viii} Osmanlı İmparatorluğunda boşanma hakkı genellikle erkeğe tanınan bir hak olarak yer ediniyordu. Mücbir sebeplerle nadiren kadının boşanma hakkı talep ettiği durumlar olsa da yine de kadının bu tarz bir başvuruda bulunması, başka bir erkek vasi aracılığıyla gerçekleşmek durumundaydı. Detaylı bilgi için bk. (Suraiya 2005, 116).

^{ix} Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

^x Burada özellikle siyah erkek-beyaz erkek ayrımı gidilmemiştir. Siyahi kadınlar belirtildiği gibi tanımadıkları beyaz erkekler tarafından değil tanıdıkları -genellikle- siyah erkekler tarafından kötü muameleyle maruz kalmaktadırlar. Fakat bu durumun suçun failin etnik kimliğine indirgenmesine ve yeni bir boyut kazanmasına sebep olduğu da unutulmamalıdır. Suç ve suçlu her insan için benzer anlamı taşımaktadır. Modern kanunlar da süreci bu evrensel ilkeye göre yönetmektedirler.

^{xi} Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

^{xii} Çalışmada LGBT'nin feminizm ile temasına değinilmeyecek fakat kavramın gelişimi ve toplumda yer edinme süreci için bk. (Drucker 2021).

^{xiii} Raporda ayrıca kadınların Hepatit B ve anemi gibi sağlık sorunları ile de bireysel mücadele ettiği görülmektedir. Kadınların uğradığı fiziksel şiddetin yanında, küçük yaşlarda hamile kalmaları ve doğum esnasında ölüm oranları ise 2000 sonrası döneme göre oransal düşüş yaşasa da ilerlemenin düzenli olmadığı görülmektedir. Kadınların ve kız çocuklarının sahip olduğu risklerin yanında tüm cinsiyet gruplarında sağlık hizmetine erişim olmamasından dolayı özellikle de Afrika bölgesi, beş yaşına gelmeden ölme riskinin en yüksek olduğu bölge olurken, bu oran Avrupa bölgesinin on katıdır. s.16

^{xiv} Dünya Af Örgütü resmî sitesinde Uygur Türkleri ile alakalı herhangi bir veri yer almamaktadır.

^{xv} Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

Kaynakça

Adichie, N. Chimamanda. *We Should All be Feminists*, (London: Foruth Estate, 2014).

Agamben, Giorgio. *Kutsal İnsan*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013).

Ahmed, G. Huma. "A History of Women in Afghanistan: Lessons Learnt for the Future or Yesterdays and Tomorrow: Women in Afghanistan," *Journal of International Women's Studies*, Vol. 4: Iss. 3, (2013): 1-14.

Amin, Samir. *Üçüncü Dünya, Demokrasi ve Sosyalizm*, çev. Yiğit Bener ve Fikret Başkaya (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1992).

Aristoteles. *Nikomachische Ethik*, çev. Tkol Eug Rolfs (Leipzig: Verlag von Felix Meiner, 1911).

Oakley, Ann. *Becoming a Mother*, (New York: Schocken Books, 1980).

Oakley, Ann. *The Sociology of Housework*, (London: Martin Robertson & Co. Ltd, 1976).

Kimmel, S. Michael ve Holler, Jacqueline. *The Gendered Society*, (New York: Oxford University Press, 2011).

Connell, Raewyn. *Masculinities*, (Los Angeles: University of California Press, 1995).

Bandura, Albert. "Toward a Psychology of Human Agency." *Perspectives of Psychological Science*, Vol.1 Number 2, (2006): 164-180.

- Bandura, Albert. *Self-Efficacy The Exercise of Control*, (New York: W.H Freeman and Company, 1997).
- Beauvoir de Simone. *The Second Sex*, Çev. Constance Borde ve Sheila M. Chevallier (New York: Vintage Ebooks, 2010).
- Berger, John. *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2022).
- Bodin, Jean. On the Demon-Mania of Witsches, çev. Randy A. Scott, (Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2001).
- Bourdieu, Pierre. *The Logic of Practice*, çev. Richard Nice (Australia: Polity Press, 1990).
- Butler, Judith, Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, çev. Başak Ertür (İstanbul: Metis Yayınları, 2014.)
- Cardoso, Daniel ve Scarcelli, C. Marco. “The bodies of the (digitised) body Experiences of sexual(ised) work on OnlyFans.” *MedieKultur*, 71, (2021): 98-121.
- Crenshaw, Kimberle. “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color.” *Stanford Law Review*, vol. 43, no. 6, (1991): 1241–99.
- Dahl, A. Robert. *On Political Equality*, (New Haven: Yale University Press, 2006).
- Derks, Belle, Laar V. Colette ve Ellemers Naomi. “The Queen Bee Phenomenon: Why Women Leaders Distance Themselves From Junior Women.” *The Leadership Quarterly*, Vol, 27 Iss, 3 (2016): 456-469.
- Dewey, John. *Experience and Education*, (London: Collier Macmillan Publishers, 1938).
- Diamond, Jared. *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, çev. Ülker İnce (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018).
- Doğramacı, Emel. “Atatürk ve Kadın Hakları.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/ (1992): 443-450.
- Drucker, Peter. *Sapkın*, çev. Ege Acar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021).
- Duby, Georges ve Perrot, Michelle. *Kadınların Tarihi C.4*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2005).
- Eagleton, Terry. İdeoloji. çev. Muttalip Özcan (Ankara: Ayrıntı Yayınevi, 1996).
- Erikson, H. Erik. *Childhood and Society*, (New York: W. W. Norton & Company, 1950).
- Fairclough, Norman. *Language and Power*, (UK: Longman Group UK Limited, 1989).

- Faruqi, Suraiya. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005).
- Ferguson, E. Kathy. "Feminist Theory Today." *Annual Review of Political Science*. vol. 20 (2017): 269-286.
- Firestone, Shulamith. *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman (İstanbul: Payel Yayınları, 1993).
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003).
- Frankl, E. Viktor. *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Özge Yılmaz (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2023).
- Fraser, Nancy. *Fortunes Of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*, (London: Verso, 2013).
- Fraser, Nancy. *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Post-Socialist"*, (UK: Routledge, 1997).
- Friedan, Betty. *Kadınlığın Gizemi*, çev. Nazım Eryılmaz (İstanbul: Sander Yayınları, 2022).
- Gay, Roxane. *Bad Feminist Essays*, (New York: Olive Edition, 2014).
- Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures*, (New York: Basic Books, 1973).
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012).
- Gilmore, G. David. *Manhood in The Making: Cultural Concepts of Masculinity*, 1990, (New Haven: Yale University Press, 1990).
- Haraway, Donna. *Siborg Manifestosu*, çev. Osman Akinhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006).
- Harding, Sandra. *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*, (UK: Routledge, 2004).
- Hobsbaum, Eric. *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*. çev. Osman Akinhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007).
- Hooks, Bell. *Feminist Theory From Margin to Center*, (USA: South and Press, 1984).
- İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009).
- Kandiyoti, Deniz. *Women, Islam and The State*, (London: Macmillan Academic And Professional, 1991).

- Lay, Kathy ve Daley, G. James. "A Critique of Feminist Theory." *Advances in Social Work*. vol. 8 No.1 (2007): 49-61.
- Locke, John. *Hükümet Üstüne İkinci Tez*, çev. Aysel doğan (İzmir: İhya Yayınevi, 2013).
- Margaret Mead. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*, (UK: Routledge and Kegan Paul, 1977).
- Wollstonecraft, Mary. *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012).
- Mohanty, T. Chandra. "Under Western Eyes." *On Humanism and the University I: The Discourse of Humanism*. Vol. 12, No. 3, (1984): 333-358.
- Rashid, Ahmed. *Taliban The Power of Militant İslam in Afghanistan and Beyond*, (New Haven: Yale University Press, 2022).
- Rotemann, Carole and Gross, Elizbaeth. *Feminist Challenges Social and Political Theory*, (UK: Routledge, 2013).
- Sahill, H. Pamir. "Dwelling in an All-Male World: A Critical Analysis Of The Taliban Discourse on Afghan Women." *Women's Studies International Forum*, V:98: (2023) 1-9.
- Schiffrin, Deborah, Tannen, Deborah ve Hamilton, E. Heidi, *The Handbook of Discourse Analysis*, (Oxford: Balckwall Publishers, 2001).
- Sezer, D. Tijen. "Parlamento Seçimlerinde Cinsiyet Kotaları." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl:34, Sayı: 159 (2022): 52-122.
- Stanton, E. Cady. *Declaration of Sentiments And Resolutions*, (Seneca Falls: New York, 1848)
- Swami, V., ve Tovee, M. J. "Female body image in Britain and Malaysia: A cross-cultural study." *Body Image*, 2(2), (2005): 115-128.
- Tocqueville de Alexis. *Democracy in America*, İngilizce çev. Henry Reeve (Pennsylvania: Pennsylvania State University, 2002).
- Tylor, E. Burnett. *Primitive Culture Researches Into The Development Of Mythology, Philosophy, Religion, Art, And Custom VI*, (London: John Murray, 1871).
- Weber, Max. *Bürokrasi ve Otorite*, çev. H. Bahadır Akın (Ankara: Adres Yayınları, 2005).
- Witting, Monique. *One is Not Born a Woman*, ed. Henry Abelove, Michelle Ainan Barole ve David M. Halpenin (UK: Routledge, 1993).

İnternet Kaynakları

- http- 1** İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi <https://www.hsk.gov.tr/eklentiler/dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf> (Son Erişim Tarihi: 21.02.2025).
- http- 2** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi <https://www.ohchr.org/sites/default/files/cescr.pdf> (Son Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- http- 3** First Call For Children, Unicef, 1990, <https://www.unicef.org/media/85571/file/WSC-declaration-first-call-for-children.pdf> (Son Erişim Tarihi: 25.01.2025)
- http- 4** UN. The Sustainable Development Goals Report, 2024, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf> (Son Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- http- 5** World Economic Forum Global Gender Gap 2024 Insight Report https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf (Son Erişim Tarihi 18.02.2025)
- http- 6** Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm: Mayıs 2024 Güncellemesi https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-06/WESO_May2024%20-%20TR.pdf (Son Erişim Tarihi: 15.02.2025)
- http- 7** Mentalhealth.org (Son Erişim Tarihi 15.01.2025)
- http- 8** When Men Murder Women, An Analysis of 2022 Homicide Data, Violence Policy Center, 2024 <https://vpc.org/studies/wmmw2024.pdf> (Son Erişim Tarihi: 11.01.2025)
- http- 9** <https://www.statista.com/statistics/262886/illiteracy-rates-by-world-regions/> (Son Erişim Tarihi: 12.12.2024)
- http- 10** <https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/se-adt?age=15-24> (Son Erişim Tarihi: 25.01.2025)
- http- 11** <https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/se-adt?age=15-24&gender=male> (Son Erişim Tarihi: 10.01.2025)
- http- 12** <https://www.statista.com/statistics/244387/the-global-gender-gap-index/> (Son Erişim Tarihi: 19.01.2025)
- http- 13** World Health Organization, World Health Statistics, 2024 <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/376869/9789240094703-eng.pdf?sequence=1> (Son Erişim Tarihi: 20.02.2025)
- http- 14** <https://thepadproject.org> (Son Erişim Tarihi: 02.02.2025)
- http- 15** <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/03/ukraine-women-face-grave-risks-as-russias-full-scale-invasion-enters-its-second-year/> (28.01.2025)
- http- 16** <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/08/afghanistan-three-years-of-taliban-rule-and-international-inaction-have-left-afghan-community-with-little-hope/> (Son Erişim Tarihi: 28.01.2025)
- http- 17** World Uyghur Congress, 2016 Report on Human Rights Violations in East Turkestan, April 2016. Erişim için: <https://www.uyghurcongress.org/en/wp-content/uploads/WUC-2016-Report-Human-Rights-in-East-Turkestan.pdf> (Son Erişim Tarihi: 10.02.2025)
- http- 18** Pew Research Center, Cyberbullying in the Age of Social Media, 2018 <https://www.pewresearch.org/internet/2018/09/27/a-majority-of-teens-have-experienced-some-form-of-cyberbullying/> (Son Erişim Tarihi: 01.15.2025)
- http- 19** <https://workplacebullying.org> (Son Erişim Tarihi: 22.02.2025)
- http- 20** <https://www.statista.com/topics/10083/onlyfans/#topFacts> (Son Erişim Tarihi: 18.02.2025)